

A KÖNYVTÁRI GYŰJTŐKÖRI MUNKÁLATOK ÉS AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR

TÓTH ANDRÁS

„A tudományos könyv- és folyóirattermés az utóbbi évtizedek folyamán világviszonylatban oly mértékben növekedett meg, hogy ma már nincs könyvtár, mely képes lenne valamennyi szaktudomány anyagának teljességre törekvő gyűjtésére. Az egyes országokat a beszerzéssel kapcsolatos anyagi, a feldolgozással kapcsolatos személyzeti és a raktározással kapcsolatos technikai indokok arra késztetik, hogy szakkönyvtáraik gyűjtőkörét szabályozzák” — e szavak vezetik be azt az utasítást,¹ mely gyakorlatilag megindította a magyar könyvtári gyűjtőköri munkákat.

Valóban: a könyvtári szakirodalomból közismertek azok a megállapítások, melyek a világ könyv- és folyóiratterméseinek fokozatos, igen erős ütemű növekedésével foglalkoznak.² Hasonlóképpen közismert az a tény is, hogy ma már világviszonylatban is egészen kevés azoknak a könyvtáraknak a száma, melyek akár elvileg is arra töreksenek, hogy megfeleljenek az általános gyűjtőköri jelleg minden követelményének. A kisebb országokban a dokumentumanyag növekedésével kapcsolatos nehézségek még fokozottabb mértékben érvényesülnek.

A világ könyvtáros-társadalmát már régen foglalkoztatja a termés és a befogadóképesség volumene között egyre szélesebbé váló szakadék kérdése. A megoldás elvi szempontból kézenfekvő: egyes könyvtárak helyett több könyvtár bizonyos nézőpontból szervezett együttesét kell alkalmassá és képessé tenni a szükségesként meghatározott dokumentumanyag gyűjtésére, feltárására. Nehezebb viszont a felismert helyes mód gyakorlati megvalósítása. Nincs itt helyünk arra, hogy az ez irányú kísérletek részleteikben ismertessük; csupán utalni tudunk az amerikai Farmington-tervre, az angol és a nyugatnémet könyvtári kooperációra, melyeknek (különböző módszerei különbségei mellett) egyaránt az a célja, hogy *egy országon belül*, szakmai gyűjtőköri elhatárolás segítségével teremtsen meg több könyvtár beszerzési együttműködését mindazon dokumentumok feltárása érdekében, melyekre a tudományos kutatásnak szüksége van. Kis országok közti ilyen könyvtári együttműködés *nemzetközi formájának* első (eddig egyetlen) példája a Scandia-terv, mely a skandináv országok bizonyos könyvtárait tömöríti egységesen kidolgozott beszerzési terv megvalósítására.³

Mind a nemzeti, mind a nemzetközi tervek kivitelezése során számtalan nehézség merült fel; kidolgozásuk évekig tartott s feltehetően hosszú idő fog még eltelni addig, amíg

¹ „Adatkérés a könyvtárak gyűjtőköri kódexének munkálataihoz.” Művelődésügyi Minisztérium (a továbbiakban: MM) 78.998/61. sz. 1961. szept. 15.

² Itt csupán a „College and Research Libraries” c. lapnak arra a rendszeres rovatára utalok, mely az előző évben megindult új folyóiratok adatait tartalmazza. Más, számunkra is igen hasznos vetületben foglalkozik a kérdéssel jelen kötetünkben Ákos Károly.

³ Az állománygyarapítás összehangolása néhány tőkésországban. (Szovjet cikkgyűjtemény). Bp., 1962. OSZK KMK, 82 l.

e kezdeményezések akár részleges sikerrel is büszkélkedhetnek. Kétségtelen azonban, hogy — mindezen nehézségek ellenére — ma már minden országban indokoltak azok a törekvések, melyek a rendelkezésre álló szervezeti, személyzeti, technikai és anyagi lehetőségek jobb, racionálisabb csoportosításával próbálják kiszélesíteni a beszerezhető anyag körét.

Hazánkban az ilyen irányú munkálatok alapját az 1956-ban megjelent könyvtárügyi jogszabályok vetették meg, — egyrészt a könyvtárhálózati elv kimondásával, a hálózati központok feladatainak meghatározásával, másrészt az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárak kategóriáinak megteremtésével.⁴ A jogszabály a következőképpen határozta meg az egyes könyvtári kategóriák funkcionális feladatait:

1) Az *általános gyűjtőkörű országos jellegű tudományos könyvtár* (a továbbiakban: általános gyűjtőkörű könyvtár) oly tudományos intézmény keretében működik, melynek munkája az egész ország tudományos életét érinti s feladata ellátásához minden alaptudomány valamennyi számottevő kiadvány-anyagára igényt tarthat.

2) Az *országos jellegű tudományos szakkönyvtár* (a továbbiakban: országos jellegű könyvtár) valamely meghatározott tudományág igényeit elégíti ki országos viszonylatban (amennyiben hálózati központ, hálózatával együtt). Ennek megfelelően a teljesség igényével gyűjti az illető tudomány körében megjelenő hazai és a gyűjtőkörébe tartozó jelentős külföldi kiadványokat.

3) A *tudományági szakkönyvtár* egy-egy tudomány szűkebb szakterületének könyvtári igényeit elégíti ki; szakterülete hazai kiadványanyagát a teljesség igényével is gyűjtheti, ha erre szükség és lehetőség van.

4) A helyi jellegű (vállalati, intézményi stb.) szakkönyvtár kategóriája jelenleg kívülről esik vizsgálódásunk területéből. Világos, hogy a fenti kategóriák nem alkalmazhatóak minden esetben mereven (p. o. egyazon könyvtár funkcionálisan több kategóriába is tartozhatik); az elhatárolás elvileg mégis alkalmasnak bizonyult arra, hogy a beszerzési együttműködés további kiépítésének kiindulópontjává váljék. Az 1956. évi jogszabályokon épült fel ugyanis az 1958. évi gyűjtőkör-egybehangoló alap-jogszabály,⁵ mely részletesen kifejtette az egyes fenti könyvtártípusok feladatainak fő vonásait, intézkedett az azonos (vagy érintkező) gyűjtőkörrel rendelkező könyvtárak együttműködése felől és — végül, de nem utolsósorban — meghatározta, hogy az egyes könyvtárak milyen kategóriában, mely tudományágak milyen mélységű gondozásáért felelősek. Mielőtt a folyamatban levő (az 1958. évi jogszabályon alapuló) gyűjtőköri munkálatoknak az Egyetemi Könyvtárral kapcsolatos vonatkozásait ismertetnénk, rá kell mutatnunk e jogszabály azon hiányosságaira, melyek szükségessé tették a gyűjtőköri kérdés újbóli felvetését, az eddigi alapok elmélyítését. A fent már említett utasítás bevezetőben megjegyzi, hogy az 1958. évi utasítás „*részletkérdésekre nem terjedt ki és — részben ezért, részben az időközi tapasztalatok miatt — kiegészítésekre szorul.*”

Ezen túlmenően elsősorban az általános gyűjtőkörű könyvtár kategóriájával kell elvlik sikon foglalkoznunk. Az utasítás 1. pontja szerint „*általános gyűjtőkörű országos jellegű tudományos könyvtár kizárólag olyan tudományos intézmények mellett, illetőleg keretében működhet, amelyeknek munkája az egész ország tudományos életét érinti és feladataik ellátásához minden alaptudomány valamennyi számottevő kiadványanyagára igényt tarthatnak.*” Úgy véljük, hogy

⁴ 1956. évi 5. tvr. 4. §; 1956. évi 1018. Mth. 11. és 23. pont. (MK 1956. márc. 9.)

⁵ A 164/1958. (M.K. 15.) MM sz. utasítás az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárakról.

— figyelembe véve a bevezetőben elmondottakat, — kevés remény lehet arra, hogy hazánkban bármely könyvtár felelősséggel merje vállalni az így megjelölt feladatot éppen akkor, amikor világszerte a könyvtári gyűjtőkörök szakosítása az elsőrendű könyvtári feladat. Gyakorlatilag ma hazánkban alig van oly könyvtár, mely *minden alaptudomány* anyagának gyűjtésével foglalkozik, arról azonban persze szó sem lehet, hogy *minden* alaptudomány *valamennyi* számottevő kiadványát gyűjthetnék. Ha még a 2. pontban olvasható *hálózattal együtt* kitétel erre a könyvtártípusra vonatkozna, valamivel közelebb állnánk a realitáshoz; így azonban le kell szögeznünk, hogy ezen a lényeges ponton a gyakorlat megcáfolta az elméletet s kívánatos lenne, ha az új rendezés során e könyvtártípussal kapcsolatos elképzeléseinket alaposan revízió alá vennénk.

A jogszabály az országos jellegű és a tudományági szakkönyvtárak területén lehető teljességgel arra törekedett, hogy minden tudományágnak meglegyen valamilyen szinten az alapkönyvtára. Ebben a vonatkozásban formailag lényeges hiány nem mutatkozik, azonban kétségtelen, hogy a két könyvtártípus *funkció-meghatározása* terén nem érezhető a kellő és gyakorlati különbségtétel. Egyes esetekben viszont nem történt intézkedés annak érdekében, hogy a kijelölt könyvtár valóban képessé váljék a feladat teljesítésére.

Elsősorban ezek a problémák tették szükségessé a gyűjtőköri reform kérdésének felvetését, melyre már elég korán, 1959 áprilisában sor került. Az Országos Könyvtárügyi Tanács (OKT) állománygyarapítási szakbizottsága (ÁGYSZ) ekkor — majd ez év szeptemberében maga az OKT is — „*javaslatot fogadott el a könyvtári gyűjtőkörök korszerű és részletes elhatárolása érdekében követendő eljárásra vonatkozólag.*”⁶ A következőkben csupán rövid áttekintést tudunk adni a gyűjtőköri munkálatok immár három éves történetéről, azonban úgy véljük, erre a kérdés tiszta megvilágítása érdekében szükség van.

Az első fázisban fő feladatként az 1958. évi jogszabály elemző felülvizsgálata, majd ennek alapján új szabályozás kiadását előmozdító elaborátum (az ún. „gyűjtőköri kódex”) összeállítása jelentkezett. Az ÁGYSZ különbizottság kiküldését határozta el; ez a gyűjtőköri bizottság mindenekelőtt egy — az elemzés alapjául szolgálható — részletes kérdőívet szerkesztett s bocsátott széles körű vita alá. Ezzel párhuzamosan az ÁGYSZ jelentést készített az 1958. évi jogszabály „*végrehajtásáról és tanulságairól.*”⁷ A kérdőív és a jelentés megvitatása után, 1961 szeptemberében került sor a kérdőívek⁸ szétküldésére. A kérdőív bevezetésében elsősorban kifejtette a munkálatok célját; e téren (pár hónappal későbbi finomított fogalmazás szerint) a következőket jelezte: „*A gyűjtőköri munkálatok végső célja, hogy ne legyen olyan Magyarországon művelt ill. művelendő tudományterület, valamint népgazdasági ág, mely az állománygyarapítás gazdaságos megszervezése révén szakirodalommal ne lenne ellátva. A gazdaságos gyűjtés elvi alapjának kidolgozása során érvényesíteni kell a népgazdasági fejlesztési tervek, valamint az egyes tudományágak feletti áttekintés tudománypolitikai szempontjait.*” Határozottan leszögezte, hogy a munkálatok „*elsődleges jellemzője nem a korlátozás, hanem a kötelezés*”, illetve a képessé-tétel a feladatok ellátására. Kitért az érintkező gyűjtőkörű könyvtárak, a gyűjtési határterületek, valamint gyűjtőkör-történet szempontjaira is. Már ekkor felhívta a figyelmet a kooperációs lehetőségek fontosságára. Maga a kérdőív az alapadatok mellett lehetőség szerint számszerű elemzést (becslést) kért az állomány

⁶ „A magyar könyvtárak gyűjtőköreinek szabályozása” c., 1960. jún. 7-én kelt soksz. vitaanyagból.

⁷ „Jelentés a 164/1958. sz. ... utasítás (az ún. gyűjtőköri utasítás) végrehajtásáról és tanulságairól.” (1961. ápr. hó.)

⁸ „Kérdőív az országos gyűjtőköri szabályozással kapcsolatos adatszolgáltatáshoz” c., az 1 jegyzetben idézett MM-utasítás mellékletét alkotó soksz. kiadvány.

összeletele felől, majd igen részletesen tért ki az eddigi gyűjtőkori szabályozás, gyűjtési gyakorlat, az érintkezések, a helyi problémák, a központi címjegyzékek és a különgyűjtemények kérdésére.

A kérdőívre a válaszok 1961 és 1962 fordulóján érkeztek be. A gyűjtőkori bizottság tagjai a beérkezett válaszokat tudományáganként osztották fel maguk között s vállalták, hogy a válaszok, valamint helyszíni látogatások, elemzések alapján előzetes tervjavaslatokat (ún. „koncepció-vázlat”) készítenek a további tennivalókat illetően. A munkálatok nem mehetek minden tudományág területén egyforma intenzitással végbe. Az egyes területeken különböző mértékben jelentkező különleges kérdés-komplexumok „széthúzták a mezőnyt.” Hamar világossá vált, hogy az egész problémakör csak fokozatos ütemben juthat el a megnyugtató megoldáshoz. Így elsősorban a műszaki tudományok területén vált szükségessé az elmélyültebb, széles körű — még ma is folyamatban levő — felmérő tevékenység. Hasonló volt a helyzet a történettudományokkal kapcsolatban is, ahol a kérdés megoldására a művelődésügyi minisztérium 1962 elején különbizottságot küldött ki: e bizottság munkáját 1963 tavaszán fejezte be.

Az előzetes tervjavaslatok értékelése után kerülhetett sor a további, most már operatív, de még mindig fokozatos kivitelező munkálatok megindítására; e munkálatokat egy kis létszámú munkabizottság végzi azzal a feladattal, hogy — tervjavaslatok, új helyszíni szemlék alapján — kidolgozza az egyes tudományágak könyvtári ellátottságának biztosításához szükséges magasabb szintű intézkedések konkrét tervét. — A külföldi tapasztalatok alapján nem meglepő, hogy a gyűjtőkori munkálatok nem fejeződhetek be pár hónap alatt. A termelés és a tudományos kutatás legfontosabb területein oly problémák merültek fel — s fognak előreláthatóan még felmerülni — melyek gyors, felelőtlen „megoldása” több kárt okozna, mint hasznot. S kétségtelen az is, hogy nem csupán a szakértők elmélyült munkájától függ a siker, hanem az érdekelt könyvtárak megértő és igen aktív támogatásától is.

*

Térjünk most már rá a vizsgált kérdés második részére: milyen vonatkozásban érintik az országos gyűjtőkori munkálatok az Egyetemi Könyvtárat, hazánk legrégibb, nagyságrendben második állami tudományos könyvtárát.

Az Egyetemi Könyvtár régi (1914 előtti) állományának általános és viszonylagos gazdagsága tükrözi az általános gyűjtőkori elvek gyakorlati megvalósítására való törekvéseket. Megjegyzendő azonban, hogy a mezőgazdasági és a műszaki-technikai irodalom gyűjtése már igen régóta egyáltalán nem játszik szerepet gyűjtési gyakorlatában. Az anyagi lehetőségek szűk volta azonban e törekvések széles körű kibontakozását mindig megakadályozta: hozzájárult viszont ahhoz, hogy — jobb híján! — bibliográfiai és segédkönyvtári apparátusa a józan mérlegelés hatására országosan is elsőrendű mértékben fejlődött. A könyvállomány humán jellege kezdettől fogva uralkodó volt; a humán kereteken belül — elsősorban a két háború közötti időszakban — egyre világosabban kirajzolódott a fő gyűjtési profil: a filozófiai és segéttudományai, a történelem (elsősorban a középkori történet) s bizonyos mértékig a nyelv- és irodalomtudomány (ideértve akkor még a klasszika-filológiát is). A hittudományi karral kapcsolatos teológiai gyűjtőkör szintén erős arányban jelentkezett. A második világháború után az univerzális beszerzés profilja egyre gyengült s még jobban előtérbe kerültek a már korábban kialakuló fő gyűjtési területek.

Így az 1958. évi szabályozás részben már a kialakult szokást rögzítette akkor, amikor (az általános gyűjtőkori jelleg hangsúlyozásával) az Egyetemi Könyvtárat a filozófia és a

középkori történet országos jellegű, valamint a szlavisztika-anglisztika-germanisztika tudományági szakkönyvtáraként jelölte ki. A változás azonban ennek ellenére is lényeges volt: a romanisztikai anyag, a klasszika-filológia, az ókori történelem és az orientalisztika gyűjtése a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának (MTAK) feladatává vált. Kiegészítette ezt az intézkedést a minisztérium egy utasítása 1959 végén,⁹ mely a könyvtár gyűjtőkörét kiterjesztette az antiklerikális-ateista irodalom gondozására azzal, hogy „a gyűjtőkör *ilyetén kibővítése magában foglalja szükségszerűen a leglényegesebb vallás- és egyháztörténeti munkák gyűjtését is.*” Az utasítás nem tért ki arra, hogy az új feladat milyen szintű legyen; a könyvtár e gyűjtést tudományági szakkönyvtári szinten látja el. Az új feladat szervesen kapcsolódott a könyvtár egyik régi gyűjtési területéhez; annak modernizálása mellett elsőrendű célja az intézkedésnek, hogy az ily természetű legfontosabb irodalom megfelelő állami kezelésben is található legyen.

Az 1958. évi jogszabályban fent említett tudományágak folyamatos és rendszeres gyűjtésével kapcsolatban nehézségek csupán a teljességet illetően — anyagi okok következtében — merülnek fel. A gyűjtőköri kérdőívre adott válaszában¹⁰ a könyvtár leszögezte, hogy

a) A filozófia egyik legrégebb gyűjtési területe, melyet lehető teljességgel óhajt gyűjteni, különös tekintettel a marxizmus—leninizmus teljes filozófiai anyagára. E téren határ-tudománynak tekinti a lélektant.

b) A középkori történet hasonlóképpen hagyományos gyűjtőköre; középkornak az i. sz. 476—1650 közti évszázadokat tekinti s határtudományként kezeli a történeti segédtudományokat, a tudomány- és technikátörténetet, a könyv- és könyvtártörténetet.

c) Az ateista-antiklerikális gyűjtéssel kapcsolatban jelezte, hogy határterületnek tekinti a teológiát.

d) A szláv, angol és germán nyelv- és irodalomtudományi gyűjtést a tanszékekkel közösen látja el; elvileg azokat a műveket szerzi be, melyeknek beszerzését a tanszékek anyagi lehetősége nem engedi meg: gyakorlatilag ez a megoldás számos hibalehetőséget rejt magában.

Elvi és gyakorlati nehézségek támadtak azonban az általános gyűjtőkörű jelleggel, ill. az újkori történeti és földrajzi gyűjtőkörrel kapcsolatban. A kérdőívre adott válaszában a könyvtár határozottan kifejtette, hogy az *általános gyűjtőköri jelleget* és funkciót tudatosan szorítja háttérbe, mivel véleménye szerint „a fővárosi fejlett szakkönyvtári hálózatban *egy ilyen univerzális gyűjtés egyetlen fővárosi szakkönyvtárnak sem lehet feladata.*” Mit jelent gyakorlatban ez a tendencia? Elsősorban azt, hogy a könyvtár teljesen megszüntette azon tudományágak központi könyvtári fejlesztését, melyeket hálózatán belül a kari, ill. tanszéki könyvtárak könyvtári vonatkozásban is elmélyültebben, célszerűbben láthatnak el. Vonatkozik ez elsősorban a jogtudományra és a természet-, illetve alkalmazott tudományokra. A jogtudomány terén a beszerzés teljes egészében megszűnt s csupán pár oly folyóiratra korlátozódik, melyeknek hosszú évtizedes sorozatai állnak már a könyvtár polcain. A természettudományok terén csupán a már korábban megindított kézikönyvsorozatokat teszi a könyvtár teljessé s egy-két folyóirattal folytatja a fenti gyakorlatot. Nagyjából-egészéből ugyanez a helyzet az ókori történet és a klasszika-filológia vonatkozásában is. — Így törekszik jelenleg a könyvtár arra, hogy az 1958. évi jogszabályzatban foglalt általános gyűjtőköri köve-

⁹ MM 79.846/1959. sz., 1959 dec. 15-én kelt utasítása.

¹⁰ EK irattára 1553/1961. (1961 dec. 30.)

telményeknek (az egyetemen oktatott tárgyak vonatkozásában) — helyesen értelmezve — *hálózatával együtt* tegyen eleget.

Nehezebb volt megoldást találni az *újkori történeti* gyűjtés hosszú ideig tisztázatlan területén. A körlevélre adott válaszában a könyvtár leszögezte, hogy raktári és személyi viszonyai nem teszik lehetővé a korábbi keretek túllépését s így ezt a területet, *mint országos jellegű szakkönyvtár* egyelőre nem tudja vállalni. A történeti gyűjtőkori kérdések rendezésével megbízott szakbizottság első ülésén megállapította, hogy e területen az újkori történeti gyűjtőkör rendezése a főkérdés. Éppen ezért igen alaposan elemezte az újkori történeti anyaggal való ellátottság kérdését, tekintettel arra, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) is éveken át foglalkozott e terület gondozásával, magas közművelődési szinten. A kérdés megoldatlanságát tükrözte a statisztikai elemzés, mely szerint a felkért szakértők által kívánatosnak jelölt (több mint ezer) címből nyugati vonatkozásban

mindkét könyvtárban megvolt	11%
csak az EK-ban volt meg	16%
csak az FSZEK-ban volt meg	14%
egyik helyen sem volt meg	59%

Valamivel biztatóbb volt a helyzet szovjet vonatkozásban, ahol a kettő közül valamelyik könyvtárban található volt a kívánt anyag 72%-a s csupán 28% volt a hiány.

A bizottság — mely a statisztikai elemzésen kívül a történeti gyűjtőkör számos más vonatkozását is megvizsgálta — az újkori történeti gyűjtéssel kapcsolatban — az Egyetemi Könyvtárral teljes egyetértésben — a következőket állapította meg:¹¹ „*az elemzések, a jelenlegi helyzet, a középkori és újkori tematikák szoros összefonódása, a történeti kutatás szempontjai mellett szóltak, hogy a bizottság az újkori egyetemes történeti anyag gyűjtésénél egyértelműen és félreérthetetlenül úgy foglaljon állást, hogy ennek gyűjtése — az 1917-es korhatárig — teljes egészében az Egyetemi Könyvtárra bízandó.*” A jelentés az állásfoglalás mellett és ellen szóló érvek ismertetése után jelezte, hogy e feladatot a könyvtárra egyelőre csupán tudományos szakkönyvtári szinten bízna abban a reményben, hogy a könyvtár a lehetőségek és feltételek további megteremtése során rátérhet az országos szakkönyvtári szinten való gyűjtésre. A határozati javaslatokban a bizottság leszögezte: illetékes szerveknek szorgalmazniuk kell, hogy az e feladat ellátásához szükséges devizakeretet, a könyvtár egyéb szükségleteitől függetlenül egy főkönyvtárnoki állást, valamint a raktári férőhely megteremtéséhez szükséges beruházási hitelt a pénzügyi szervek biztosítsák.

Az Egyetemi Könyvtár szempontjából is figyelemre méltó megjegyzéseket tett a bizottság a történeti gyűjtőkori *érinkezések és együttműködés* vonatkozásában. A budapesti nagykönyvtárakkal kapcsolatos elsősorban az Egyetemi Könyvtár és a MTAK meglehetősen erős gyűjtési átfedését említette s jelezte: „helyes lenne, ha a két könyvtár a köztük már régóta fennálló egyeztetés terén a gyűjtőkori periodizáció szempontjainak messzebbmenő alkalmazását tudná elérni.” Utalt arra is, hogy az Egyetemi Könyvtárnak „*saját hálózatán belül lenne ajánlatos tisztáznia, hogy vajon a Bölcsészettudományi Kar felügyelete alatt álló Történeti Könyvtárral nem tudná-e a szerzeményezések egyeztetése terén a feltétlenül kívánatos nagyobb koncentrációt elérni.*” Fenti kívánalmakon kívül a bizottság szükségesnek vélte még,

¹¹ „A történettudomány szakkönyvtári ellátottságának vizsgálatára létrehozott bizottság összefoglaló jelentése”. (1963. május).

hogy a történeti forráskiadványok és a folyóiratanyag beszerzése terén az érdekelt valamennyi könyvtár a teljességre törő szorosabb együttműködést építsen ki. — Ezzel a történeti gyűjtőkörrel kapcsolatos kérdések végleges rendezése az érdekelt könyvtárak és az illetékes állami szervek feladatává vált.

Távolabbinak látszik még a megoldástól egy másik, az Egyetemi Könyvtárat szintén közelről érintő kérdés, a *földrajztudományi gyűjtőkör* kérdése. A múltban könyvtárunk nem foglalkozott intenzíven földrajzi anyag gyűjtésével. Összállományának legfeljebb 3—4%-a tartozhat e szakterülethez. Az 1958. évi rendezés ennek (s a könyvtár tiltakozása) ellenére ezt a feladatot is a könyvtárra rótt ki, mégpedig országos jellegű szinten. Kezdetből fogva kétségtelen volt, hogy e feladatot az Egyetemi Könyvtár önmagában nem lesz képes ellátni: anyagi okokon kívül állománytörténeti indokok is ezt javallották. A kérdés — sok tekintetben formális — megoldásként ezt a feladatot a könyvtár helyett az Eötvös Loránd Tudományegyetem természettudományi karának Földrajzi Intézete, ill. annak könyvtára próbálja ellátni; anyagi, technikai, személyi okok következtében tudományági szakkönyvtári szinten is csak nehezen.

A gyűjtőköri munkálatok során vizsgálódás alá került földrajzi gyűjtőkör kérdése is. Az 1962 végén elkészült tervjavaslat¹² megállapítja, hogy a Földrajzi Intézet kb. 40 000 kötetes állományú könyvtára komoly gyűjtés eredményeként alakult ki, azonban anyagi lehetőségei csekélyek s „*funkciója elsősorban egyetemi oktatási jellegű*”. Személyzeti ellátottsága, jelenlegi elhelyezése országos szakkönyvtári céloknak nem felel meg. A tudományág másik bázis-könyvtára, a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatócsoportjának könyvtára (FKCSK) kb. 30 000 kötetes könyvtára zárt jellegű tudományos szakkönyvtár, s funkciója a tudományos kutatócsoport elsősorban Kelet-Európára korlátozott feladatainak támogatása. A Magyar Földrajzi Társulat 1872-ben alapított, kb. 23 000 kötetes könyvtára helyi és személyi nehézségek miatt gyakorlatilag csupán az FKCSK-n keresztül él; a két könyvtár együttműködik és gyűjtőkörét el is határolta. A tervjavaslat határozottan amellel foglalt állást, hogy — illetékes akadémiai és egyetemi szervekkel való megbeszélések után — a földrajztudomány országos szakkönyvtári szinten való gyűjtésével az FKCSK lenne megbízandó; számára a funkció ellátására minden lehetőséget meg kell teremteni s létre kell hozni a társulati könyvtárral szorosan együttműködő új szakkönyvtár és az egyetemi intézeti könyvtár szoros kooperációját a beszerzés, a címfelvételek kicserélése tekintetében. Távoli jövőben ugyan, de ez a megoldás útja; mindenesetre helyes lenne, ha az új szabályozásban a földrajztudományi gyűjtőkörrel kapcsolatban az Egyetemi Könyvtár neve már nem szerepelne.

Mielőtt befejeznénk az Egyetemi Könyvtárat közvetlenül érintő gyűjtőköri kérdések vizsgálatát, vessünk rövid számszerű pillantást: hogy alakult pár év távlatában könyvtárunk *állományfejlesztési gyakorlata*, milyen mértékben valósultak meg a gyűjtőköri követelmények, hol jelzik az adatok a problémákat?

Kétféle nyilvántartás áll rendelkezésünkre. Az egyik az állománynaplók statisztikai adatainak összesítése, mely — a gyűjtőkörnek legjobban megfelelő 24 ETO-szám bontásában — a *teljes állománygyarapodásról* ad számot. Ennek a nyilvántartásnak az 1959—1962. évekre vonatkozó adatait dolgoztuk fel. A másik nyilvántartás az 1961—1963. „deviza”-évek kerete terhére *kiküldött* devizaköteles *könyvrendelések* tudományágankénti megoszlása felől ad tájékoztatást. Mivel a két nyilvántartás — más és más céllal készülven — nem azo-

¹² „A földrajztudományi anyag gyűjtésének kérdései.” (1962. dec. 12.)

nos szakaszcsoporthoz épül fel, igyekeztünk azokat közös nevezőre hozni. Mivel az összegyűjtésnek a „3” ETO-szám alatt feltüntetett tétele (túlnyomórészt a nem-filozófiai jellegű politikai irodalom) a devizás rendelések terén nem rendelkezik egyenértékű és azonos szakcsoporttal, ezt a tételt (1959—1962 között 5943 kötet) levontuk az összegyűjtésből.

A két nyilvántartásból készített összesítő táblázat az alábbi számszerű adatokat mutatja:

Szakcsoport	Összegyűjtés		Devizás könyvrendelés	
	Kötet	%	Mű	%
Általános művek	4 234	7,1	273	6,2
Könyvtartudomány	1 893	3,3	141	3,2
Filozófia	6 335	10,8	1 104	25,4
Ateizmus-vallástörténet	4 199	7,3	556	12,8
Történelem	8 323	14,3	986	22,8
Nyelv- és irodalomtudomány, szépirodalom	18 003	31,1	1006	23,2
Jogtudomány	1 723	2,9	88	2,1
Természet- és alk. tudományok, földrajz	7 181	12,4	64	1,4
Egyéb	6 258	10,8	125	2,9
Összesen	58 149	100,0	4343	100,0

A nyilvántartásokból kiszűrt adatok világosan mutatják, hogy míg a devizás rendelések terén szinte hiánytalanul tartjuk magunkat a gyűjtőkori alapelvekhez, addig — több ok miatt — az összegyűjtés nem tükrözi teljes mértékben ezeket az elveket. A devizás rendelések vonalán is vitathatatlanul magas a nyelv- és irodalomtudományok 23,2%-os aránya; itt viszont nyomatékosan jeleznünk kell, hogy e tételben a szépirodalmi szöveganyag is szerepel (mégpedig adataink szerint kb. 40%-os arányban). Ugyanez jegyezhető meg az összegyűjtésben szereplő 31,1%-os arányra is azzal, hogy itt igen jelentős a köteleispéldányból származó magyar, valamint a nemzetközi cseréből származó népi demokratikus és szovjet szépirodalom. Ezekről természetesen a továbbiakban sem szándékozunk lemondani, legalább is addig nem, míg a nyelv- és irodalomtudomány gyűjtőkori kérdései általában nem kerülnek rendezésre.

Az összegyűjtésben viszonylag magas arányban szerepelnek a természet- és alkalmazott tudományok; ezen a téren elsősorban a régi állomány hiányainak az állami tulajdonba került anyagból történő pótlásáról, hiányos folyóiratsorozatok kiegészítéséről, az olvasóterem ily irányú anyagának oktatási célú fejlesztéséről kell szólnunk. Itt külön szeretnénk hangsúlyozni, hogy az e téren mutatkozó 1,4%-os arány csupán a devizás könyvbeszerzésre vonatkozik.

Az *egyéb* szakcsoportokban a neveléstudomány, néprajz és a művészetek anyaga szerepel: az arányt, mint fent, szintén a régi kiadású hiányok pótlása magyarázza. — A történeti anyag gyűjtése terén eddig az általános, segédtudományi és középkori anyag beszerzése volt előtérben (kb. 60—63%-os arányban); amennyiben a történeti gyűjtőkori bizottság által javasolt előfeltételek megvalósulnak, biztosítandó lenne az újkori történet tisztán 40%-os aránya.

Végső eredményben megállapíthatjuk, hogy az Egyetemi Könyvtár szerzeményezési gyakorlata a gyűjtőkori feladatoknak tendenciában eleget tesz.

Nem óhajtunk most annak ismertetésére kitérni, hogy erősen korlátozott anyagi lehetőségei (elsősorban a deviza-ellátottság vonalán) mennyiben engedik a teljességre való törekvést ott, ahol erre szükség lenne.

Elképzelhető lenne a történeti és a filozófiai főgyűjtőkörök százalékos arányának emelése a nyelv- és irodalomtudományok terhére; ehhez azonban bizonyos, később részletezendő feltételek megvalósulása lenne szükséges.

*

Ezzel végére is értünk volna azoknak a gyűjtőkori kérdéseknek, melyek a jelenlegi munkálatokkal kapcsolatban az Egyetemi Könyvtárat közvetlenül — jogszabályok alapján — érintik. Nem lenne azonban helyes, ha itt megállanánk s nem próbálnánk meg pillantást vetni a még távoli jövőbe, — hangsúlyozva, hogy az itt elmondandók egyéni véleményt jelentenek, vitaindításként hangzanak el.

Már említettük, hogy a történeti gyűjtőkori bizottság utalt azokra az átfedésekre, melyek az Egyetemi Könyvtár és MTAK között történeti vonatkozásban mutatkoznak. Ez kétségtelen, amint nyilvánvaló is, hogy ilyen átfedések nem csupán a történettudomány, hanem elsősorban a nyelv- és irodalomtudományok terén is megállapíthatóak. A két könyvtár állománygyarapító szervei devizás rendelkezéseiket rendszeresen egyeztetik; ennek során számos átfedés kiküszöbölődik, számosat viszont a két könyvtár funkciójának eltérő volta indokol.

Oka a kettősségnek sokszor az is, hogy — elsősorban az MTAK — sok esetben nemzetközi cserében kapja meg azokat a műveket, melyeket a BEK gyűjtőkori kötelessége alapján megrendel. Ennek ellenére el kell ismernünk, hogy előfordulnak kettős rendelkezések is. A két könyvtár állományának jellege igen sokban azonos: alapjában mindkettőnél a humán jelleg az uralkodó. Úgy érezzük, talán nem lenne helytelen, ha kísérletet tennénk a két könyvtár között humán vonalon mutatkozó (teljesen persze soha ki nem küszöbölhető!) átfedések csökkentésére. Az út nem járhatatlan: logikusabb és szabatosabb gyűjtőkori elhatárolások vezethetnek rá.

Az 1958. évi gyűjtőkori rendezés az MTAK-át (a már elvileg vitatott általános gyűjtőkori jelleg mellett) az ókori történet, a nyelv- és irodalomtudományok országos szakkönyvtárává, valamint a klasszika-filológia, a romanisztika és az orientalisztika tudományági szakkönyvtárává tette meg. Nem vitatjuk az ókori történet és vele szorosan együvé tartozó klasszika-filológia gyűjtőkori együvé tartozását; gyűjtésük az MTAK-ban jó kezekben van. Viszont erősen vitatható, vajon logikus-e, tudományszervezési szempontból helyes-e, hogy a nyelv- és irodalomtudományokat országos szakkönyvtári szinten, a romanisztikát tudományági szakkönyvtári szinten az MTAK, a szlavisztikát, anglisztikát és germanisztikát tudományági szinten az Egyetemi Könyvtár gyűjti? Szervesen együvé tartozó tudományos dokumentumok szakadnak így el egymástól s ugyanakkor óhatatlanul kettős beszerzések történnek, gyarapítási hiányosságok keletkeznek.

Tekintettel arra, hogy a történeti gyűjtőkori bizottság a közép- és újkori történet gyűjtését véglegesen az Egyetemi Könyvtárra bízta s hogy a vallás- és egyháztörténeti anyagról való gondoskodás szintén könyvtárunk feladata, — egyre világosabban rajzolódik ki könyvtárunknak a humán tudományokon belüli *történeti* profilja. S ha figyelembe vesszük,

hogy az irodalom- és nyelvtudomány, valamint az orientalisztika gyűjtése országos szinten már régen az MTAK feladata, úgy véljük, helyes lenne, ha jövőben a szlavisztika-anglisztika-germanisztika tudományági szakkönyvtári szinten való gyűjtése (a romanisztika mellett) szintén e könyvtár gyűjtőköri feladata lenne. Ezzel az MTAK a humán tudományokon belül határozott *nyelv- és irodalomtudományi* profilt tudna kialakítani. Véleményünk szerint ez az átcsoportosítás mindkét könyvtárnak hasznára válna, elősegítené a tervszerűbb és hiánytalanabb állományfejlesztést, tudományszervezési előnyökkel járna s nem kis megtakarítást jelentene a népgazdaság számára.

S most, befejezésül, vessünk egy egészen távoli, talán utopisztikus pillantást a gyűjtőköri szervezés és tervezés jövőjébe! Nem! — nem *hyperszervezésről* lesz szó; csupán egy kicsinynek tűnő, de mégsem jelentéktelen részletkérdésről. Arról az anyagról, mely — a szigorú könyvtári szaknyelv szerint — „*nem vétel útján*” kerül külföldről könyvtárainkba: a nemzetközi csere anyagáról. Előre jelezzük, hogy itt már nem adott könyvtárak egymáshoz való viszonyáról beszélünk, hanem teljes általánosságban érintjük a kérdést. S utópiát azért említettünk, mivel a kérdés megnyugtató megoldásához nemes hagyományokkal rendelkező intézmények „gloire”-vágyának, sovinizmusának, presztizs-túltengésének legyőzése van szükség.

Tudományos szakkönyvtárainkba igen tekintélyes mennyiségű és értékű könyv- és folyóiratanyag érkezik kiadványcsere formájában. A kisebb szakkönyvtárakban ez nem okoz különleges gyűjtőköri nehézséget, mivel túlnyomórészt szűkebb szakterületük anyagával folytatják a cserét. Előfordul azonban, hogy nagyobb könyvtáraink így oly anyag birtokába is jutnak, mely nem tartozik szorosan vett gyűjtőkörükbe. Így — a nemzetközi csere révén — akkor is általános gyűjtőkör gyakorlata felé tolódnak el, ha egyébként helytállónak ismerik el azt a megállapítást, hogy a fővárosban nem helyes ennek a könyvtártípusnak fenntartása. Helyes, ha nagykönyvtáraink elsősorban arra töreksenek, hogy hálózaton belül helyezték el a saját gyűjtőkörükön kívül eső anyagot. Ez azonban nem mindig sikerülhet; ebben az esetben már az lenne az indokolt, ha az ily csereanyagnak a nagykönyvtárak, illetve könyvtárhálózatok közötti cseréje az ediginél sokkal szélesebb mértékben indulna meg, ha a gyűjtőköri szempontból periferikusnak tekinthető, csere-származású anyagok hálózatközi cseréjére minden nagykönyvtár nagyobb gondot fordítana. Tudományszervezési és anyagi indokok ezt a megoldást messzemenően alátámasztanák. Anyagi veszteségről ebben az esetben is csak szűk látókörű szemléletmód beszélhet: a fenntartó intézmény végső fokon mindenütt a magyar állam. Viszont — s ezt minden gyűjtőköri munkálatra összefoglalóan is elmondhatjuk — elsőrendű állami, tudománypolitikai érdek, hogy minden tudományos dokumentum abba a közgyűjteménybe kerüljön, ahol leginkább keresik, ahol a legjobban hozzáférhető és így a legtöbb hasznot hajtja az oktatás, a tudományos kutatás és a termelés számára.

PLANS FOR COORDINATED ACQUISITION AND THE UNIVERSITY LIBRARY

(SUMMARY)

A considerable growth in the international publication of books and periodicals resulted in acquisition difficulties also in Hungary, and it has become necessary to co-ordinate the acquisition activity of scientific reference libraries. The foundations for work in this field were laid down by the Library Statutes of 1956 establishing the network system. On this statutory basis, further regulations for setting the problem have been issued such as the 1958 Order on coordinating acquisition. This Order has laid down the outlines of the collect-

ing tasks of particular library types, has assigned basic libraries responsible for the particular branches of science, and has — to a certain extent — organized the co-operation of libraries active in the same field of collection. There were, however, no provisions concerning details, no regulation of certain fundamental questions, and the experience of half a decade had called for amendments.

Reform work on collector groups was practically started in 1961 and is aimed at securing, by an economical organization of acquisition activities, the fullest possible provision with special literature in scientific or economic fields, cultivated or to be cultivated in Hungary. Work is proceeding at different rates depending on the amount of library material available to particular branches of science. The competition of this work is conditional on the scope of possibilities in the particular fields.

Relying on the best domains of its traditional general collector group, the University Library has since 1958 been entrusted with the task of collecting the material of the medieval history and of the philosophy on the basic library level. In the capacity of a branch reference library, it conducts collecting work on a lower level of material on Slavistics, Anglistics, Germanistics and the history of religion and atheism. The first concrete result of the collector group's work was the resolution passed on one of the most important problems on collection work in history: the University Library has undertaken to conduct collection work in the field of modern history, on the lower, branch reference library level, for the time being. In order to raise the activity to a national basic library level, first certain personnel and material requirements ought to be met.

As to the future, it would seem to be useful if the University Library considered collection work, within the social sciences, on medieval and modern history its first responsibility concentrating all efforts on these fields. It should, of course, continue to do collection work on the former level in the field of the history of religion and atheism. Collection work concerning the aforesaid three languages and literature, as well as general linguistics, literary science and Romanism, ought to be made a responsibility of the Library of the Hungarian Academy of Sciences.

The 1958 Order has assigned the University Library the task of collection work on geography. The Library has indicated that its resources are inadequate to undertake also this kind of work. At present, it is the Library of the University Geographical Institute that tries to meet these obligations, but is rather limited in its activities because of material considerations. Important issues of future arrangements will include a solution to the problem of geographical collector groups.

The clarification of problems connected with coordinating acquisition is essential both for the University Library and Hungarian library organization as a whole it is of paramount national interest to ensure that available resources be utilized in sensible ways and to allot scientific documents to collections where they are in greatest demand, easy of access and may be used to the best advantage.